

تبیین تاثیر جو عاطفی خانواده بر انگیزش پیشرفت تحصیلی دانش آموزان ابتدایی شهر بوکان

صدری شکرچی^۱ و سروه رضایی^۲

^۱ آموزگار ابتدایی، آموزش و پرورش، بوکان

^۲ آموزگار ابتدایی، آموزش و پرورش، بوکان

چکیده

هدف این پژوهش بررسی رابطه جو عاطفی خانواده و انگیزه پیشرفت تحصیلی دانش آموزان مقطع ابتدایی پایه ششم ابتدایی شهرستان بوکان بود. جامعه آماری دانش آموزان مقطع ابتدایی شهرستان بوکان بود که از میان آنها نمونه ای با تعداد ۹۰ دانش آموز به شیوه نمونه گیری هدفمند و در دسترس انتخاب شد. ابزار گردآوری اطلاعات پرسشنامه استاندارد جو عاطفی و انگیزش پیشرفت تحصیلی و طرح این تحقیق از نوع همبستگی و توصیفی بود. بر اساس اهداف تحقیق از تحلیل های آماری همبستگی پیرسون و آزمون t استفاده شده است. یافته های تحقیق نشان داد که بین جو عاطفی و پیشرفت تحصیلی دانش آموزان مقطع ابتدایی در شهرستان بوکان رابطه آماری معناداری وجود دارد. همچنین یافته ها نشان داد که میانگین جو عاطفی بر حسب جنسیت در میان دانش آموزان شهرستان بوکان تفاوت معناداری دارد اما از نظر میانگین انگیزش پیشرفت تحصیلی در میان دختران و پسران دانش آموز شهرستان بوکان تفاوت معناداری مشاهده نشد. واژه های کلیدی: جو عاطفی، انگیزه پیشرفت تحصیلی، دانش آموزان، بوکان.

مقدمه

خانواده نخستین محیط اجتماعی است که کودک را تحت سرپرستی و مراقبت خود قرار می دهد. این محیط بیش از محیط های دیگر در رشد و تکامل فرد تأثیر دارد و کودک را بیش از این که از اوضاع اجتماعی خارج از خانه متأثر شود، تحت تأثیر قرار می دهد. محیط خانوادگی بیش از بهره ی هوشی کودکان در موفقیت تحصیلی آنها مؤثر است. شاید بتوان گفت مهمترین عامل مؤثر در شکل گیری نگرش دانش آموز نسبت به تحصیل، خانواده است. اینکه والدین با دانش آموز و درس و تحصیل او چگونه برخورد کنند و در الگوهای تربیتی خود برای چه نوع رفتارهایی ارزش قائل شوند، یکی از اجزای اساسی در شکل گیری نگرش دانش آموز نسبت به تحصیل است. نگرش خانواده نسبت به مدرسه و آینده زندگی در نگرش دانش آموز نسبت به درس و تحصیل تأثیر بسزایی دارد. پدران و مادرانی که درس را کاری بیهوده و اتلاف وقت تلقی می کنند ممکن است در فرزندانشان نیز همین قسم داوری پدید آید و در نتیجه برای آموختن و پیشرفتهای درسی هیچ گونه کوششی به کار نبرند. متأسفانه ریشه و اساس بسیاری از افت تحصیلی ها و بی انگیزگی های دانش آموزان به تحصیل، در درون خانواده ها است.

بیان مسئله

بسیاری از دانش آموزان از انگیزه های لازم و کافی برای درس خواندن و یادگیری برخوردار نیستند و در رأس همه دلایلی که آنان را نسبت به تحصیل، درس و کتاب بی انگیزه کرده است نگرش ها و باورهای غلطی است که بعضاً در محیط خانواده فرا گرفته اند. برخی رفتارهای غلط و نا آگاهی های والدین، مهمترین و اصلی ترین عامل انگیزه در پیشرفت تحصیلی را در درون فرزندان از بین برده است. هنگامی که خانواده ها از نقش نظارتی خود در فعالیت های آموزشی و تربیتی فرزندان غافل می شوند، وقتی در درون خانه نگرش ها و باورهای غلطی درباره تحصیل و علم آموزی در ذهن فرزندان شکل می گیرد، وقتی حمایت خانواده ها از فرزندان در دوره های مختلف کمرنگ و یا از بین رفته است، وقتی محیط های خانوادگی بعضاً به محیط های سرد و بی روح مبدل گشته اند و گاهی والدین از وضعیت تحصیلی فرزندان خود بی خبرند و ارتباط والدین و فرزندان به دلایل متعددی هم چون اشتغال تمام وقت والدین در بیرون از خانه، به حداقل ممکن رسیده است دیگر چه انتظاری می توان داشت که چرخ موفقیت تحصیلی فرزندان بدرستی و در جهت مثبت پیش رود. موفقیت تحصیلی در گرو علل و عوامل متعددی است که نبود و یا نقصان هر کدام از این عوامل موجبات افت تحصیلی را فراهم می سازد. هوش و استعداد تحصیلی یادگیرنده، عوامل محیطی (نظیر دیدگاه های حاکم بر جامعه در خصوص تحصیل، امکانات، وضعیت اقتصادی و حتی وضعیت فرهنگی محیط اجتماعی ...) و عوامل خانوادگی از مهمترین عوامل تأثیر گذار بر روند تحصیلی دانش آموزان برشمرده می شوند. همانطور که گفته شد خانواده نقش بسیار مهمی در روند تحصیلی دانش آموزان ایفا می کند. مهمترین نقش والدین ایجاد محیطی آرام و مساعد برای مطالعه و انجام تکالیف درسی است (بیابانگرد، ۱۳۸۷). محققان در بررسی همه جانبه پیشرفت تحصیلی به عوامل درون فردی (روانشناختی) و محیطی که پیشرفت تحصیلی را پیش بینی می کند پرداخته اند. یکی از عوامل درون فردی انگیزش تحصیلی است. انگیزش تحصیلی یک درگیری تحصیلی یا به عبارت دیگر سرمایه گذاری شناختی، عاطفی و رفتاری برای پیشرفت در تعلیم و تربیت بر اساس اهداف آموزشی است (تنهایی و حجازی، ۱۳۸۸).

از عوامل محیطی که می تواند بر انگیزه پیشرفت تحصیلی تأثیر بسزایی داشته باشد، جو عاطفی خانواده می باشد. خانواده نخستین نهاد زندگی اجتماعی فرزند است که در شکلگیری رفتار و دیدگاه های اجتماعی فرزند نقش بسیار مهمی دارد. در شکل گیری رفتار و دیدگاه های اجتماعی فرزند جنبه های عاطفی روابط والدین - فرزندان نقش مهمی دارد، در خانواده ها که والدین رفتار محبت آمیزی دارند معمولاً فرزند ان نیز با رفتارهای اخلاقی مثبت و احترام به دیگران و انگیزه پیشرفت رشد می یابند (محبی و همکاران، ۱۳۹۰). خانواده مانند هر نظام اجتماعی دارای نیازهای اولیه است که از میان آنها می توان به احساس ارزشمندی، امنیت فیزیکی، صمیمیت، تعلق و وابستگی، احساس مسئولیت، اعتماد، نیاز به تایید دیگران، نیاز به شادی و موفقیت و نیازهای معنوی اشاره نمود که زیر مجموعه ای از نیازهای روانی اجتماعی می باشد (نعمانی و پیمان نیا، ۱۳۹۳). خانواده تشکلی طبیعی است که الگوهای گوناگون مراوده را در گذر زمان به خدمت می گیرد. این الگوها ساخت خانواده را شکل می دهند و ضمن تعیین نقش اعضای خانواده، حیطه رفتار هر یک از اعضاء را مشخص نموده و تبادل نظر میان آنها را تسهیل

می‌کنند (مینوچین و فیسمن، ۱۳۸۱). روابط بین کودکان و والدین و سایر اعضای خانواده را می‌توان به عنوان نظام یا شبکه‌ای از بخش‌هایی دانست که در کنش متقابل با یکدیگر هستند (ماسن و همکاران، ۱۳۷۴). کودکان، زبان، مهارت‌ها و ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی خود را در خانواده یاد می‌گیرند. خانواده محل شکل‌گیری هویت فرد و خاستگاه هویت انسان است (مینوچین، ۱۳۷۴). همه مردم در همه سنین جهت اخذ اطلاعات، دریافت کمک و تعاملات جذاب و لذت‌بخش به خانواده رجوع می‌کنند. وجود ارتباطات صمیمی و راضی‌کننده، پیش‌بینی‌کننده سلامت جسمانی و روانی در سراسر گستره رشد افراد است (پارک و بوریل، ۱۹۹۸)

دانش آموزان در هر جامعه‌ای به عنوان سرمایه‌های بسیار مهم آن جامعه محسوب می‌شوند. هر فرایند یا رویدادی اگر موجب وقفه در رشد روانی-اجتماعی این گروه از افراد جامعه شود، موجب هدر رفتن یابی‌راهه رفتن شکل‌گیری منش روانی-اجتماعی در این افراد خواهد شد. خانواده در رشد مطلوب فرزندان دارای نقش اساسی است و نتایج تحقیقات نیز مؤید این مطلب است که اگر جو عاطفی خانواده نامطلوب یا نامساعد باشد منجر به بروز مشکلات عدیده‌ای برای فرزندان خود خواهد شد. اما اگر جو عاطفی مناسبی در خانواده فراهم آید دانش آموزان در زمینه‌های متفاوتی از جمله پیشرفت تحصیلی رشد مثبتی خواهند داشت. در زمان معاصر که دنیای مجازی جایگزین دنیای واقعی را گرفته است و والدین بخاطر شغلهای چند شیفته که بیشتر زمان آنها را می‌گیرد، وقتی برای در کنار هم بودن با فرزندان ندارند. این وضعیت عواقب نامطلوبی را برای دانش آموزان به خصوص در حوزه پیشرفت تحصیلی به دنبال خواهد داشت. بنابراین باید تحقیقات فراوانی در حوزه جو عاطفی خانواده و انگیزه پیشرفت انجام گیرد و میزان جو عاطفی خانواده در نمونه‌های دانش‌آموزی بررسی شود و به سبب این دست تحقیقات به خانواده‌ها آگاهی لازم در باره جو عاطفی داده شود. نجار پور و خدیوی (۱۳۸۷) تحقیقی تحت عنوان بررسی رابطه جو عاطفی خانواده با هویت‌یابی، خودپنداره و عزت نفس نوجوانان و جوانان ۱۷-۲۸ سال شهر اسلامشهر انجام دادند. یافته‌های تحقیق آنها نشان داد که بین جو عاطفی خانواده با متغیرهای هویت، خودپنداره و عزت نفس رابطه وجود دارد. همچنین معلوم شد افراد هویت یافته‌تر دارای جو عاطفی مساعدتری بودند و آزمودنی‌هایی که دارای جو عاطفی مساعدی بودند از خودپنداره مثبت‌تر و عزت نفس بالاتری بهره می‌بردند. حقیقی و همکاران (۱۳۸۱) تحقیقی تحت عنوان بررسی رابطه جو عاطفی خانواده با سازگاری دانش‌آموزان دختر پایه سوم مدارس راهنمایی اهواز انجام دادند. یافته‌ها حاکی از رابطه معنی داری بین جو عاطفی خانواده با سازگاری دانش‌آموزان بوده است. محبی و همکاران (۱۳۹۳) تحقیقی تحت عنوان رابطه بین جو عاطفی خانواده با رشد مهارت‌های اجتماعی و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان پسر و دختر پایه‌های چهارم و پنجم ابتدایی شهرستان مسجد سلیمان انجام دادند. نتایج نشان داد که بین جو عاطفی اعضای خانواده با رشد مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان پسر و دختر همبستگی مثبت و معناداری وجود دارد. نتایج تحلیل رگرسیون چندگانه از بین حیطه‌های هشتگانه جو عاطفی خانواده، بهترین پیش‌بینی‌کننده‌های رشد مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان پسر را وجود احساس امنیت در خانواده و در مورد دانش‌آموزان دختر، محبت کردن و تجارب مشترک با والدین نشان داد. راسبرگ و کیدر^۲ (۱۹۹۲) در مطالعه خود پی بردند بین پایین بودن عزت نفس نوجوانان دختر با نوع خانواده‌ها، یعنی ترس از صمیمیت و غلبه بر شرم رابطه وجود دارد. هالتر و هارپر^۳ (۱۹۸۷) گزارش نمودند که بین کیفیت روابط والدین و عزت نفس نوجوانان رابطه وجود دارد. بدین صورت که فنون حمایت‌گری و تشویقی والدین منجر به افزایش عزت نفس و دیکتاتور مآب بودن، منجر به کاهش عزت نفس نوجوانان می‌گردد. نظر به اینکه جو عاطفی خانواده می‌تواند یکی از عوامل تاثیر گذار بر انگیزش پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان باشد در این پژوهش به دنبال پاسخگویی به این پرسش هستیم که آیا بین جو عاطفی خانواده و انگیزش پیشرفت تحصیلی در میان دانش‌آموزان رابطه آماری معناداری وجود دارد؟

^۱ . Park & Buriel

^۲ . Rothberg & kidder

^۳ . Hoelster & Harper

فرضیه های تحقیق

- (۱) بین جو عاطفی خانواده (پدر - فرزندی / مادر - فرزندی) و انگیزش پیشرفت تحصیلی در میان دانش آموزان در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۳ رابطه آماری معناداری وجود دارد.
- (۲) میزان جو عاطفی خانواده بر حسب جنسیت در میان دانش آموزان در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۳ متفاوت است
- (۳) میزان انگیزش پیشرفت تحصیلی بر حسب جنسیت در میان دانش آموزان در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۳ متفاوت است

تعاریف مفومی و عملیاتی متغیرهای پژوهش

در این پژوهش متغیر مستقل جو عاطفی خانواده می باشد و متغیر وابسته، انگیزش پیشرفت تحصیلی می باشد که از دیدگاه نظری و عملیاتی به شرح ذیل می باشند.

جو عاطفی خانواده: وقتی از جو عاطفی صحبت می کنیم منظورمان چیزی جز کیفیت میان کنش های انسانی نیست. بنابراین شیوه های برخورد والدین با فرزندان، تعیین کننده جو عاطفی خانواده است (مینوچین، ۱۳۷۳). و از نظر عملیاتی نمره ای است که فرد از پرسشنامه مربوط به جو عاطفی می گیرد.

انگیزش پیشرفت تحصیلی: انگیزش تحصیلی یک درگیری تحصیلی یا به عبارت دیگر سرمایه گذاری شناختی، عاطفی و رفتاری برای پیشرفت در تعلیم و تربیت بر اساس اهداف آموزشی است (تنهایی و حجازی، ۱۳۸۸). و از نظر عملیاتی نمره ای است که فرد از پرسشنامه مربوط به پیشرفت تحصیلی می گیرد.

روش تحقیق

تحقیق حاضر از نظر ماهیت توصیفی است و از آنجا که رابطه بین دو متغیر را بررسی می کند، نوع روش تحقیق، روش همبستگی است. جامعه آماری این تحقیق شامل کلیه دانش آموزان مقطع ابتدایی پایه ششم ابتدایی شهرستان بوکان در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۳ می باشد. حجم نمونه شامل ۹۰ دانش آموز پایه ششم ابتدایی شهرستان بوکان بود که به شیوه در دسترس و هدفمند انتخاب شدند. شیوه گردآوری اطلاعات کتابخانه و میدانی و ابرازار گردآوری اطلاعات پرسشنامه استاندارد جو عاطفی هیل برن (۱۹۴۶) و پرسشنامه استاندارد انگیزش پیشرفت تحصیلی والراند (۱۹۹۲) بود. که پایایی و روایی آنها در تحقیقات متعدد مورد تایید محققان و کارشناسان قرار گرفته است. موسوی شوشتری ضرایب پایایی هشت خرده مقیاس جو عاطفی خانواده را با استفاده از آلفای کرونباخ بین ۰/۷۹ تا ۰/۶۶ بدست آورد و ضریب پایایی کل مقیاس را با استفاده از روش آلفای کرونباخ برابر با ۰/۸۷ محاسبه نمود که پایا بودن این پرسش نامه را نشان می دهد (نعامی و پیمان نیا، ۱۳۹۳). همچنین قابلیت اعتماد پرسشنامه انگیزش تحصیلی ۰/۷۳ ذکر شده است (تنهایی و حجازی، ۱۳۸۸). داده های گردآوری شده در نرم افزار spss20 وارد نموده به منظور تجزیه و تحلیل داده ها ابتدا از آمار توصیفی شامل میانگین، میانه، نما، واریانس و سایر شاخص های آمار توصیفی از جمله جدول توزیع فراوانی و در سطح آمار استنباطی آزمون ضریب همبستگی پیرسون و آزمون های تی استفاده شده است.

یافته های تحقیق

جدول (۱). توزیع فراوانی نمونه بر حسب جنسیت

جنسیت	فراوانی	درصد
دانش آموزان پسر	۴۶	۵۱/۱
دانش آموزان دختر	۴۴	۴۸/۹
جمع	۹۰	۱۰۰

جدول شماره (۱) توزیع فراوانی بر حسب جنسیت را در میان نمونه مورد مطالعه نشان می دهد. بر مبنای جدول فوق از میان ۹۰ دانش آموز، ۴۶ نفر (۵۱/۱ درصد) دانش آموزان پسر و ۴۴ نفر (۴۸/۹ درصد) دانش آموزان دختر می باشند.

جدول (۲). بررسی رابطه جو عاطفی خانواده با انگیزش پیشرفت تحصیلی

ضریب همبستگی	سطح معناداری	آزمون همبستگی پیرسون
۰/۴۱۹	Sig = ۰/۰۰۰	رابطه مادر-فرزند و انگیزش پیشرفت تحصیلی
۰/۴۰۴	Sig = ۰/۰۰۰	رابطه پدر - فرزند و انگیزش پیشرفت تحصیلی
۰/۵۸۶	Sig = ۰/۰۰۰	رابطه جو عاطفی و انگیزش پیشرفت تحصیلی

جدول شماره (۲) رابطه جو عاطفی (مادر - فرزند و پدر - فرزندی) را با انگیزش پیشرفت تحصیلی در میان نمونه مورد مطالعه نشان می دهد. بر مبنای جدول فوق بین رابطه مادر - فرزندی با انگیزش پیشرفت تحصیلی (Sig = ۰/۰۰۰)؛ رابطه پدر - فرزندی با انگیزش پیشرفت تحصیلی (Sig = ۰/۰۰۰) و رابطه جو عاطفی با انگیزش پیشرفت تحصیلی (Sig = ۰/۰۰۰) رابطه آماری معناداری وجود دارد زیرا سطح معناداری در هر سه بعد کمتر از ۰/۰۵ می باشد. بر این مبنای فرضیه اصلی تحقیق تایید می گردد

همچنین ضریب همبستگی به ترتیب برابر است با ۰/۴۱۹، ۰/۴۰۴، ۰/۵۸۶ که نشان دهنده همبستگی مستقیم و بالا بین متغیرهای تحقیق می باشد. از آنجا که رابطه معناداری بین جو عاطفی و انگیزش پیشرفت تحصیلی وجود دارد می توان گفت هر چقدر جو عاطفی خانواده بهتر و بالاتر باشد انگیزش پیشرفت تحصیلی در میان دانش آموزان تقویت می گردد.

جدول (۳). تفاوت میزان جو عاطفی خانواده بر حسب جنسیت

اختلاف میانگین ها	درجه آزادی	سطح معناداری	آزمون تی (t Test)
۱/۴۰۲	۸۸	۰/۰۱	مقایسه میزان جو عاطفی خانواده

جدول شماره (۳) تفاوت میانگین جو عاطفی خانواده در میان دانش آموزان دختر و پسر را نشان می دهد. از آنجا که سطح معناداری کمتر از ۰/۰۵ است (Sig = ۰/۰۱) فرضیه تحقیق تایید می گردد یعنی میزان جو عاطفی خانواده بر حسب جنسیت در میان دانش آموزان بوکان متفاوت است. بنابراین فرضیه دوم تایید می گردد

جدول (۴). تفاوت میزان انگیزش پیشرفت تحصیلی بر حسب جنسیت

اختلاف میانگین ها	درجه آزادی	سطح معناداری	آزمون تی (T test)
۰/۵۲۲	۸۸	۰/۵۶۱	مقایسه میزان انگیزش پیشرفت تحصیلی

جدول شماره (۴) تفاوت میانگین انگیزش پیشرفت تحصیلی در میان دانش آموزان دختر و پسر را نشان می دهد. از آنجا که سطح معناداری بیشتر از ۰/۰۵ است (Sig = ۰/۵۶۱) فرضیه تحقیق تایید نمی گردد و فرضیه صفر تایید می گردد. یعنی میزان انگیزش پیشرفت تحصیلی بر حسب جنسیت در میان دانش آموزان شهرستان بوکان تفاوت معناداری ندارد. یعنی فرضیه سوم رد می شود و فرضیه صفر تایید می گردد.

نتیجه گیری

شاید هیچ نهاد اجتماعی دیگر مانند خانواده در تامین نیازهای اساسی روانی بویژه نیازهای عاطفی موثر نیست. رفتاری را که در خانواده نسبت به کودک پیش می گیرند اثر بسیار محسوسی در رشد اجتماعی و شخصیتی و تحصیلی او به جا می گذارد. خانواده ها به صورتهای مختلفی با یکدیگر تفاوت دارند. تعداد کودکان، نسبت پسران و دختران در خانواده، مهربانی و ادب والدین، شیوه اعمال قدرت، ارزشها و نوع فعالیتها و البته وضع اقتصادی، اجتماعی همه از عوامل مهمی می باشند که در بروز رفتار کودکان موثرند. آنچه اهمیت دارد که جو عاطفی مثبت در خانواده منجر به بهبود وضعیت تحصیلی دانش آموزان می گردد. بر اساس یافته های این پژوهش، جو عاطفی خانواده هر چقدر مطلوب و مثبت تر باشد، انگیزش تحصیلی دانش آموزان

در مدارس شهرستان بوکان بالاتر و بهتر می باشد. یافته های این پژوهش با یافته های محبی و همکاران (۱۳۹۳)، حقیقی و همکاران (۱۳۸۱) و هارتر (۱۹۸۷) همسو و هماهنگ بوده است.

راهکارهای تقویت جو عاطفی خانواده می تواند از جمله اموری باشد که باید آموزش داده شود. بر اساس زندگی ماشینی و پر مشغله امروزی، پدر و مادر کمتر وقت می کنند با فرزندان خود تعامل داشته باشند و این تعامل و نحوه آن باید از سوی نهادهایی مانند آموزش و پرورش به والدین یادآوری و آموزش داده شود. از جمله پیشنهادهای پژوهشی برای محققان آتی می توان استفاده نمونه جامع تر و استفاده شیوه های کیفی در تحقیق اشاره نمود.

منابع

- بیابانگرد، اسماعیل (۱۳۸۷). روش های پیش گیری از آفت تحصیلی، تهران: انتشارات انجمن اولیاء و مربیان.
- تنهایی، فرهاد و حجازی، الهه (۱۳۸۸). ارتباط ادراک از سبک فرزندپروری والدین با انگیزش تحصیلی و پیشرفت تحصیلی در دانش آموزان دبیرستانی، دوره ۱۶، شماره ۳۹، صص ۱۴-۱.
- حقیقی، جمال، شکرکن، حسین و موسوی شوشتری، مژگان (۱۳۸۱). بررسی رابطه جو عاطفی خانواده با سازگاری دانش آموزان دختر پایه سوم مدارس راهنمایی اهواز، فصلنامه علوم تربیتی و روان شناسی، دانشگاه شهید چمران اهواز، ۱۳۸۱، دوره سوم، سال نهم، شماره های ۱ و ۲، ۷۹-۱۰۸.
- ماسن، پاول هنری، کیگان، جروم؛ هوستون، آلتا. کارول و کانجر، جان جین (۱۳۷۴). رشد و شخصیت کودک، ترجمه مهشید یاسایی، تهران: ماد.
- محبی، حسین؛ مشتاقی، سعید و شهبازی، مسعود (۱۳۹۰). رابطه جو عاطفی خانواده با رشد مهارت های اجتماعی و پیشرفت تحصیلی دانش آموزان پسر و دختر ابتدایی شهرستان مسجد سلیمان، فصلنامه پژوهش در برنامه ریزی درسی، دوره دوم، شماره ۳۰، صص ۳۰-۱۲.
- مینو چین، سالوادور و فیشمن، اچ. چارلز (۱۹۹۶). فنون خانواده درمانی، ترجمه فرشاد بهاری و فرحسیا (۱۳۸۱). تهران: رشد.
- مینوچن، سالوادور (۱۳۷۴). خانواده و خانواده درمانی، ترجمه باقر ثنائی، تهران: انتشارات امیر کبیر.
- نچارپور، سعید و خدیویف اسدالله (۱۳۸۷). بررسی رابطه جو عاطفی خانواده با هویت یابی، خود پنداره و عزت نفس نوجوانان و جوانان ۱۷-۲۸ سال شهر اسلامشهر، فصلنامه علوم تربیتی، سال اول، شماره سوم، صص ۱۲۰-۸۱.
- نعامی، زهرا و پیمان نیا، بهرام (۱۳۹۳). تحلیل جو عاطفی بر خود پنداره در نوجوانان بزهکار، مجله طب انتظامی، دوره سوم، شماره ۳، صص ۱۴۰-۱۳۰.

Park, R.D.& Buriel, R. (1998). Socialization in the family: Ethnic and ecological Perspectives. Hand book of child psychology, 3, 463-552.

Rothberg, B.& kidder, D.(1992). Double Trouble: Lesbians emerging from alcoholic families. Journal of chemical Dependency Treatment, 5(1), 77-92.

Hoelter, J.& Harper, L.(1987). Structural and interpersonal family influences on adolescent self- conception. Journal of marriage and the family,9,129-139.